

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD
UNİVERSİTETİ

kafedra “Qida məhsullarının
texnologiyası”

Fənn “Sahə müəssislərində
istehsalın təşkili”

Hazırladı : i.f.d. b/m. Nəsrullayeva G.M

MUHAZİRƏ 4

QIDA SƏNAYESİ MÜƏSSİSLƏRİNDƏ

İSTEHSALIN TƏŞKİLİ FORMALARI

PLAN

- 1.İstehsalın tƏmƏrküzlƏşdirilmƏsi**
- 2.Müəssisənin optimal ölçüsü**
- 3.İstehsalın ixtisaslaşdırılması**
- 4.İstehsalın kooperativləşdirilməsi**

Məsləhət görülmən ədəbiyyatlar

- 1.Z.S.Abdullayev,Ə.H.Nağıyev. İstehsalın təşkili. Bakı-2000.
- 2.R.K.Rəhimov. Yeyinti sənayesinin iqtisadiyyatı. Bakı-1986.
- 3.М.А. Постолова .НЛ. Грязнова. Организация производства на предприятиях отрасли. Кемерово 2008
4. Антонов А.Н., Морозова Л.С. Основы современной организации производства. – М.: «Дело и сервис», 2004.
- 5.Васильев В.Н., Садовская Т.Г. Организационно-экономические основы гибкого производства. Учебник. – М.: Высшая школа, 1988. – 272 с.

İstehsalın təmərküzləşdirilməsi – iri müəssisələrin sayının artırılması və bunlarda istehsal vasitələrinin, işçilərin və məmulat buraxılışının daha çox hissəsinin cəmləşdirilməsində ifadə olunur. İstehsalın iriləşdirilməsi maşınlı istehsalın inkişafını səciyələndirir. Bu baxımdan istehsalın təmərküzləşdirilməsi iri istehsalın üstünlüklərindən istifadə etməyə imkan verən istehsalın təşkilinin mütərəqqi formasıdır. Onlara aiddir: texnika, texnologiya və istehsalın təşkilinin, əmək məhsuldarlığının daha yüksək səviyəsi, istehsal xərclərinin azaldılması, idarəetmənin sadələşdirilməsi və çevikliyi.

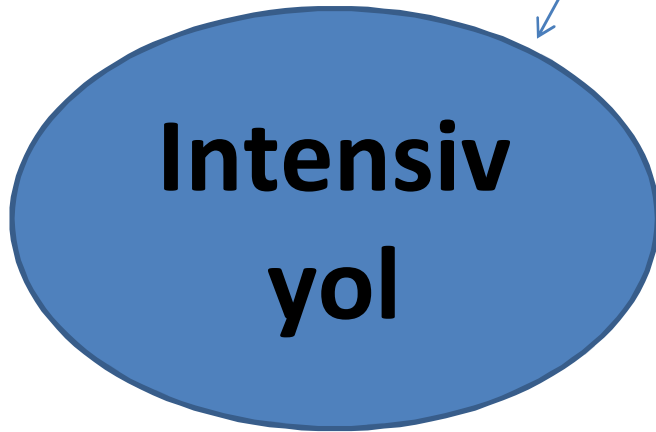
Təmər küzləşdirilmənin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki növünü - fərqləndirilir

Ərazi
təmər küzləşdirilməsi

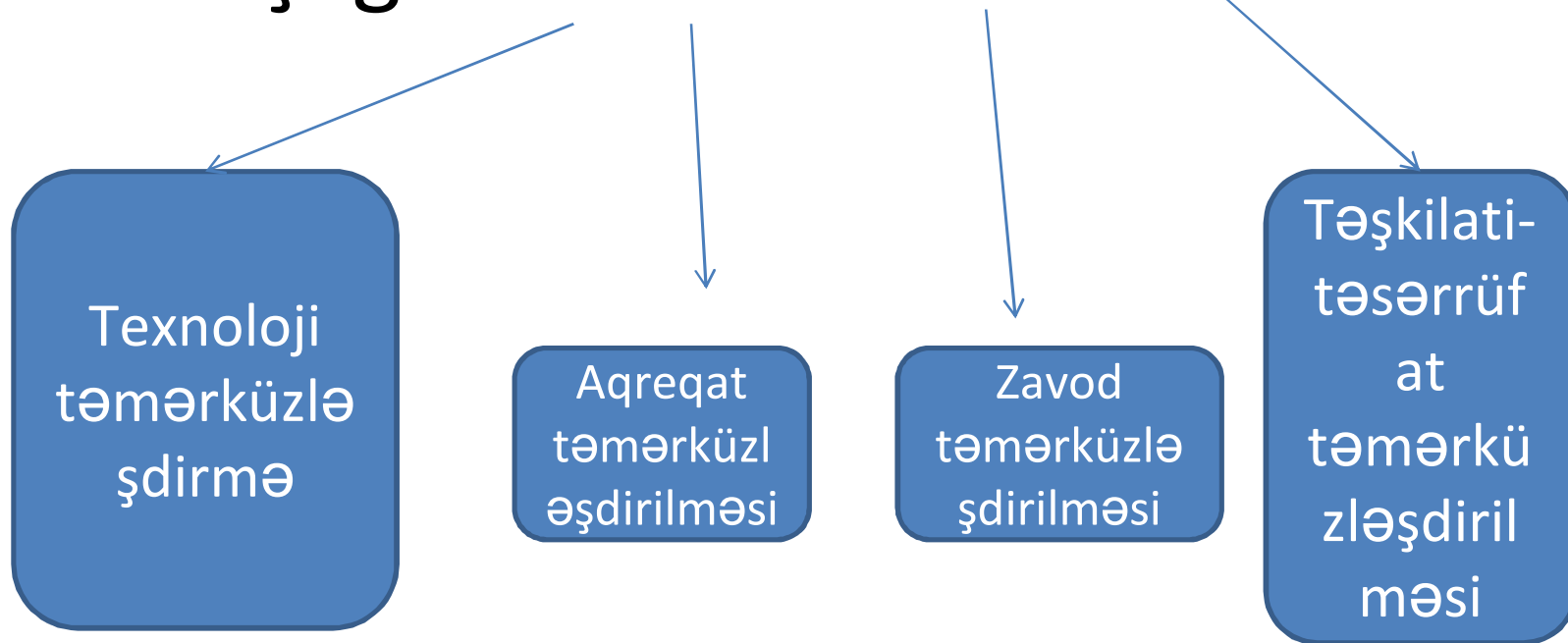
Sahə
təmər küzləşdirilməsi

Ərazi üzrə təmərküzləşdirmə dedikdə, sənaye istehsalının bir inzibati ərazidə cəmləşdirilməsi prosesi başa düşülür. **Sahə üzrə təmərküzləşdirmə** dedikdə isə vahid istehsal çərçivəsində sənaye istehsalının həcmnin artması, yəni iri müəssisələrin xüsusi çəkisinin artması ilə əlaqədar olan proseslər nəzərdə tutulur. Yerli təbii ehtiyatlardan və əmək resurslarından səmərəli istifadə olunmasında, müxtəlif regionların proporsional inkişaf etdirilməsində istehsalın ərazi üzrə təmərküzləşdirilməsi müstəsna rol oynayır.

Təmərküzləşdirmə prosesi iki yolla
heyata keçirilir

İstehsalın t m rk zl şdirilm sinin aşağıdaki formaları vardır:

Bazar iqtisadiyyatı ölkələrində, eləcə də Azərbaycanada müəssisələrin miqyasına görə təsnifatlaşdırılması meyarı kimi müxtəlif göstəricilərdən istifadə edilir. Bunlardan ən geniş **tətbiq ediləni işçilərin sayı, əsas istehsal fondlarının dəyəri, əsas kapitalın dəyəri, satlıq məhsulun dəyər ifadəsində həcmi, investisiya qoyuluşunun həcmi, enerji qurğularının gücü və s. göstəricilərdir.**

Hazırda əksər ölkələrdə və Azərbaycanda müəssisələri təsnifatlaşdırdıqda yalnız işçilərin say göstəricisindən istifadə edilir.

İşçilərin sayından asılı olaraq bütün sənaye müəssisələri üç əsas qrupa: **iri, orta və kiçik** müəssisələrə ayrılır.

Bazar iqtisadiyyatı ölkələrinin, eləcə də Azərbaycanın son illərdəki təcrübəsi göstərir ki, kiçik müəssisələrin iri və orta müəssisələrə nisbətən bir sıra üstün cəhətləri vardır. Bununla yanaşı kiçik müəssisələrin bir sıra qüsurları da onların bazar strukturundakı xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

İstehsalın ixtisaslaşdırılması - əməyin xüsusi bölgüsünün obyektiv nəticəsidir. Və o, özünü mövcud müəssisələrin xırdalanmasında, yəni yeni ixtisaslaşdırılmış istehsalların formalaşmasında ifadə edir. Başqa sözlə, müəssisənin ixtisaslaşdırılması dedikdə (buna bəzən zavod ixtisaslaşdırılması da deyilir) daha mükəmməl texnikanın, mütərəqqi texnoloji proseslərin və əməyin təşkilinin qabaqcıl üsullarının tətbiqini təmin edən, konstruksiya və texnoloji cəhətdən sabit və daim təkrar olunan az və ya məhdud iqtisadi təyinatlı eyni cinsli məhsul istehsalının müstəqil bir müəssisə miqyasında təmərküzləşdirilməsi (cəmləşdirilməsi) prosesi başa düşülür.

İstehsalın ixtisaslaşdırılmasının inkişafı elmi-texniki tərəqqi ilə bilavasitə əlaqədardır və o, ixtisaslaşdırmanın ardıcıl surətdə inkişaf etdirmək və müəssisələr arasında ən səmərəli kooperasiya əlaqələri yaratmaq üçün geniş imkanlar yaradır.

Bəzi istehsal müəssisələrində istehsalın ixtisaslaşdırılmasının bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə əlaqədar olan aşağıdakı üç forması vardır:

- a) əşya üzrə ixtisaslaşdırma;
- b) hissə üzrə ixtisaslaşdırma;
- c) texnoloji ixtisaslaşdırma.

İstehsalın ixtisaslaşdırılmasının daha da dəqiqləşdirilməsi özünü müəssisədaxili ixtisaslaşdırmada tapır. Müəssisədaxili ixtisaslaşdırma dedikdə, müəyyən texnoloji əməliyyatların yerinə yetirilməsinin ayrıca sex, istehsal sahələri və briqadalarda cəmləşdirilməsi prosesi nəzərdə tutulur. Ayrı-ayrı müəssisələrin, sexlərin, istehsal sahələrinin və briqadaların ixtisaslaşdırılması səviyyəsini müəyyən etmək üçün bəzi göstəricilər sistemindən istifadə edilir.

Onlara aiddir:

a) Sahənin müəssisələri tərəfindən buraxılan konstruktiv və texnoloji cəhətdən yekcins məmullatlar qrupunun miqdarı, növləri və tipləri. Bu göstərici müəssisə tərəfindən buraxılan məmullatların nomenklaturası və ya çeşidinin genişliyini xarakterizə edir.

b) İstehsalın ümumi həcmində ayrı-ayrı hissələr, qovşaqlar və pəstahların buraxılışı üzrə ixtisaslaşdırılmış müəssisə və sexlərin məhsulunun xüsusi çəkisi. Bu göstərici müəssisədaxili ixtisaslaşdırmanın səviyyəsini xarakterizə edir və ixtisaslaşma əmsalı ($\Theta_{\text{ixt.}}$) ilə ifadə olunur. Bu əmsalı hesablamaq üçün ixtisaslaşdırılmış sex və ya istehsal sahələri tərəfindən hazırlanmış məhsulların həcmi ($Q_{\text{ixt.}}$) müəssisə tərəfindən buraxılan bütün məhsulların həcminə ($Q_{\text{üm.}}$) bölmək lazımdır.

v) Müəssisənin ümumi məhsul buraxılışında əsas növ məhsulların xüsusi çəkisi. Bu göstəricini hesablamaq üçün müəssisə tərəfindən müəyyən dövr ərzində buraxılan əsas məhsulların həcmi ($Q_{\text{əsas.}}$), həmin dövrdə müəssisə tərəfindən buraxılmış ümumi məhsulun həcminə ($Q_{\text{üm.}}$) bölmək lazımdır.

q) Müəyyən növ məhsulun hazırlanması ilə məşğul olan ixtisaslaşdırılmış sex və istehsal sahələrinin xüsusi çəkisi. Bu göstəricini hesablamaq üçün ixtisaslaşdırılmış sex və istehsal sahələrinin sayını, müəssisənin ümumi sex və istehsal sahələrinin sayına bölmək lazımdır

İstehsalın kooperativləşdirilməsi – müəyyən məhsulu birgə hazırlayan və özünün istehsal –təsərrüfat müstəqilliyini qoruyub saxlayan müəssisələr arasındakı uzunmüddətli istehsal əlaqələri sistemidir.

Kooperativləşdirmənin inkişafı istehsalın ixtisaslaşdırılmasının dərinləşdirilməsi prosesi ilə bilavasitə əlaqədardır. Odur ki, istehsalın ixtisaslaşdırılmasının formalarına müvafiq olaraq kooperativləşdirmənin də üç forması vardır:

1) əşya; 2) hissə; 3) texnoloji.

İstehsalın kooperativləşdirilməsi nəticəsində müəssisənin əldə edəcəyi illik qənaətin məbləğini hesablamaq üçün aşağıdakı düsturdan istifadə edilir:

$$Q_{\text{illik}} = [M - (Q_{\text{məh.}} + X)] N_k$$

$Q_{\text{məh.}}$ – məhsul vahidinin topdansatış qiyməti;

X – məhsul vahidinin daşınmasına çəkilən xərclər;

N_k – kənardan satın alınan hissələrin miqdarı.